

UDC: 323.

LBC: 60.52.; 60.54

MJ № 399

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.171-186

SULEYMAN ATEŞ AND HIS WORK "THE CONTEMPORARY INTERPRETATION OF THE HOLY QUR'AN"

Qumru Huseynova*

Aslan Habibov**

Abstract. In this article, we have attempted to examine Süleyman Ateş- a scholar who has left significant marks both in Turkey and internationally- focusing on his life and his method of Quranic exegesis. Ateş combined traditional madrasa education with a modern understanding of education, incorporating both Islamic sciences and scientific methodology in his works. In particular, his innovative approach to Quranic interpretation and his attention to contemporary scientific discoveries have made him an important scholar. In his exegetical work, Süleyman Ateş attached great importance to Sufi interpretations and the findings of positive sciences, aiming to present comprehensive explanations that bring the universal message of the Quran to the modern world through various methods. By combining traditional interpretations with a modern scientific perspective, he sought to understand and apply the Quran in a broad and contemporary framework. With this approach, Ateş has become a valuable guide for readers seeking insight into both traditional and modern issues. The fundamental principle in Ateş's exegetical methodology is the interpretation of Quranic verses through other verses. This approach emphasizes the coherence and internal consistency of the Quran, serving to deepen the understanding of the text. Süleyman Ateş's most significant work related to exegesis is the twelve-volume "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri" (*Contemporary Exegesis of the Noble Quran*). In addition to this, which brought him recognition throughout the Islamic world, he has other works that made him famous in the field of scholarship. His most recent work is a twenty-seven-volume encyclopedia titled "Kuran Ansiklopedisi" (Quran Encyclopedia). Among his other important works related to Sufism are "İşari Tefsir" (Esoteric Exegesis), "Sülemi ve Tasavvufi Tefsir" (Sulemi and Sufi Exegesis), and "İslam Tasavvufu" (Islamic Mysticism).

Keywords: Tafsir, Suleyman Ates, Quran, The Contemporary Exegesis of the Noble Quran

* Azerbaijan Institute of Theology, PhD student in Religious Studies; Baku, Azerbaijan (corresponding author)

E-mail: qumru.85@mail.ru

<https://orcid.org/0009-00042-5685-8732>

** Doctor of Philosophy in Theology, Associate Professor,
Lecturer of the Azerbaijan Institute of Theology; Baku, Azerbaijan

E-mail: habibovaslan@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

To cite this article: Huseynova, Q., & Habibov, A. [2025]. SULEYMAN ATEŞ AND HIS WORK "THE CONTEMPORARY INTERPRETATION OF THE HOLY QUR'AN". *"Metafizika" journal*, 8(8), pp.171-186.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.171-186>

Article history:

Received: 16.08.2025

Accepted: 29.09.2025

Published: 01.12.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

УДК: 323.

ББК: 60.52.; 60.54

МЖ № 399

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.171-186

СУЛЕЙМАН АТЕШ И ЕГО ТАФСИР «СОВРЕМЕННОЕ ТОЛКОВАНИЕ СВЯЩЕННОГО КОРАНА»

Кумру Гусейнова*

Аслан Габибов**

Абстракт. В данной статье предпринята попытка изучить жизнь и метод толкования Корана Сулеймана Атеша- учёного, оставившего значительный след как в Турции, так и на международной арене. Атеш объединил традиционное медресе-образование с современным пониманием науки, применяя в своих трудах как исламские дисциплины, так и научную методологию. Особенно в области толкования Корана он развил инновационный подход, учитывающий современные научные открытия, что сделало его выдающимся учёным. В своей тафсирской деятельности Сулейман Атеш придавал большое значение суфийским интерпретациям и достижениям естественных наук. Привнося универсальное послание Корана в современный мир, он стремился использовать различные методы для более глубокого и всестороннего объяснения текста. Объединяя традиционные комментарии с современным научным мышлением, Атеш рассматривал понимание и применение Корана в широком и актуальном контексте. Такой подход сделал его ценным ориентиром как для читателей, ищущих руководство в традиционных вопросах, так и для тех, кто интересуется современными проблемами. Основным методом Атеша в толковании заключается в объяснении коранических аятов посредством других аятов, что подчёркивает целостность и внутреннюю согласованность Корана, способствуя более глубокому пониманию текста. Наиболее значительным трудом Сулеймана Атеша, посвящённым тафсиру, является двенадцатитомное произведение под названием «Современный комментарий к Великому Корану» (Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri). Помимо этого труда, сделавшего его известным в исламском мире, у него есть и другие важные работы. Последним крупным проектом Атеша стала 27-томная «Энциклопедия Корана» (Kur'an Ansiklopedisi). Среди значимых трудов, посвящённых суфизму, можно отметить «Ишари Тафсир» (İşari Tefsir), «Сулеми и суфийский комментарий» (Sülemi ve Tasavvufi Tefsir) и «Исламский суфизм» (İslam Tasavvufu).

Ключевые слова: Тафсир, Сулейман Атеш, Коран, Современный комментарий к Великому Корану

* Азербайджанский институт теологии, Аспирант по специальности религиоведение; Баку, Азербайджан (ответственный автор)

E-mail: qumru.85@mail.ru

<https://orcid.org/0009-00042-5685-8732>

** доктор философии по теологии, доцент,

преподаватель Азербайджанского Института Теологии; Баку, Азербайджан

E-mail: habibovaslan@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

Цитировать статью: Гусейнова, К., & Габибов, А. [2025]. СУЛЕЙМАН АТЕШ И ЕГО ТАФСИР «СОВРЕМЕННОЕ ТОЛКОВАНИЕ СВЯЩЕННОГО КОРАНА». Журнал «Metafizika», 8(8), с.171-186.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.171-186>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 16.08.2025

Отправлена на доработку: 29.09.2025

Принята для печати: 01.12.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

UOT: 323.

KBT: 60.52.; 60.54

MJ № 399

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.171-186

SÜLEYMAN ATEŞ VƏ“YÜCE KURANIN ÇAĞDAŞ TEFSİRİ”ƏSƏRİ Qumru Hüseynova*

Aslan Həbibov**

Abstrakt. Bu məqalədə Türkiyədə və beynəlxalq aləmdə önəmli izlər buraxmış olan Süleyman Ateşin həyatı, əsərləri və təfsir metodunu tədqiq etməyə çalışdıq. Ateş öz əsərlərində ənənəvi mədrəsə təhsili ilə modern təhsil anlayışını birləşdirmiş, yəni islami elmlərin tədqiqində modern elmi metodologiyadan istifadə etmişdir. Xüsusilə Quran təfsiri mövzusunda ortaya qoyduğu yenilikçi yanaşma və çağdaş elmi kəşfləri diqqətə alması, Ateşi önəmli bir elm adamı halına gətirmişdir. Təfsir fəaliyyətində təsəvvüfi yozumlara və pozitiv elmlərin kəşflərinə böyük önəm verən Süleyman Ateş Quranın ümumbəşəri mesajını müasir dünyaya gətirərkən müxtəlif metodlardan istifadə edərək geniş izahlar təqdim etməyi hədəfləmişdir. Təfsirində ənənəvi şərhləri modern elmi anlayışla birləşdirərək Quranın anlaşılmasını və tətbiqatını müasir və geniş bir perspektivdə ələ almışdır. Bu yanaşma ilə Ateş həm ənənəvi, həm də müasir mövzularda rəhbərlik axtaran oxuyucular üçün dəyərli bir qaynaq olmuşdur. Ateşin təfsir fəaliyyətinin əsasını Quran ayələrinə digər ayələrlə izah etmə üsulu təşkil edir. Bu yanaşma Quranın bütövlüyünə və daxili tutarlılığına vurğu edərək mətnin daha dərin başa düşülməsinə xidmət edir. Süleyman Ateşin təfsirlə bağlı ən önəmli əsəri “Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri” adlı on iki cildlik əsəridir. İslam dünyasında bu əsəri ilə tanınması ilə yanaşı, onu elm sahəsində məşhur edən başqa əsərləri də vardır. Ateş ən son 27 cildlik “Kuran Ansiklopedisi” adlı bir əsər də yazmışdır. “İşari Tefsir”, “Sülemi və Tasavvufi Tefsir” və “İslam Tasavvufu” kimi əsərlər təsəvvüflə bağlı müfəssirin önəmli əsərlərindən bir neçəsidir.

Açar sözlər: Təfsir, Süleyman Ateş, Quran, Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri

* Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun “dinşünaslıq ixtisası” üzrə doktorantı; Bakı, Azərbaycan (məsul müəllif)

E-mail: qumru.85@mail.ru

<https://orcid.org/0009-00042-5685-8732>

** ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun müəllimi; Bakı, Azərbaycan

E-mail: habibovaslan@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-3016-3324>

Məqaləyə istinad: Hüseynova, Q., & Həbibov, A. [2025]. SÜLEYMAN ATEŞ VƏ“YÜCE KURANIN ÇAĞDAŞ TEFSİRİ”ƏSƏRİ. *“Metafizika” jurnalı*, 8(8), səh.171-186.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i8.171-186>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 16.08.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 29.09.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 01.12.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1. Giriş

Dünyada son illərdə Qurana dair olduqca geniş araşdırmalar aparılmaqdadır. Bu araşdırmaların ümumi məqsədi Quranın bəşəriyyətə təqdim etdiyi mesajı doğru şəkildə başa düşə bilmək və izah edə bilməkdir. Zamanın və şərtlərin dəyişməsilə ortaya çıxan ehtiyacların Quran baxımından dəyərləndirilməsi Quran mesajının ümumbəşəriliyinin bir tələbidir. Bu məqsədlə Quran haqqında aparılan tədqiqatların artan bir sürətlə davam etdiyini müşahidə edirik.

Sənaye inqilabı ilə birlikdə dünya siyasətində nüfuzunu artıran Qərb, onun təlqin etdiyi modernizm və bir qolu olan orientalizm İslam coğrafiyasını siyasi, ictimai və elmi cəhətdən təsiri altına aldı. Bu xarici təsirin nəticəsində Quran mərkəzli tədqiqatlarda nəzərə çarpan dəyişiklik baş verdi. Şübhəsiz bu təsiri Türkiyə təfsir fəaliyyətlərində də görmək mümkündür. Bu fəaliyyətin iki istiqamətdəki izlərini qeyd etmək olar. Mehmet Vehbi Efendi, Hasan Basri Çantay və Ömer Nasuhi Bilmen kimi alimlərin əsərlərində klassik, Ömər Rıza Doğrul, Süleyman Ateş və Bayraktar Bayraklı kimi təfsirçilərdə isə modern cəhətin izləri görülməkdədir.

Qurani-Kərimdə ümumi olaraq toxunulan astronomiya, fizika, geologiya, tibb, biologiya, zoologiya və embriologiya kimi elmlərin təvil edildiyi "Elmi təfsir" fəaliyyətlərinin tarixi Abbasilər dövrünə qədər gedib çıxır. 19-cu əsrə qədər davam edən bu fəaliyyət Türkiyədə Cumhuriyyət dövründə daha da sürətlənmişdir. Süleyman Ateş də bu dövrdə yaşamış və çağdaş problemlərə həll yolu tapmaq məqsədilə "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri" adlı əsərini qələmə almışdır. Ümumi olaraq sosioloji təfsir kateqoriyasına aid olsa da içində təsəvvüfi təfsir metodunun da olduğu 12 cildlik təfsirində ayələrin elmi izahlarına geniş yer vermişdir.

Məqalədə Türkiyədə Quran təfsiri sahəsində dərin izlər qoymuş önəmli bir elm adamı Süleyman Ateşin həyatı, əsərləri və təfsir üsulu tədqiq edilmişdir. Bu çərçivədə təfsirinin yazılış məqsədi, müraciət etdiyi mənbələr və təfsir metodu tədqiq edilmişdir. Məqalədə həmçinin müfəssirin "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri" əsərində tətbiq etdiyi Quranın Quranla təfsir etmə, sünnə və hədislərlə ayələri izah etmə, ərəbcə dil bilgisi və digər metodlardan istifadə etməsi barəsində geniş məlumat verilmişdir.

Məqalənin mövzusu ilə birbaşa əlaqəli olan "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri" adlı əsər iyirmi illik bir fəaliyyətin nəticəsi olub 1988-ci ildə Yeni Ufuklar Neşriyat tərəfindən 12 cild olaraq elm dünyasına təqdim olunmuşdur. Bu əsərdə diqqət çəkən digər bir önəmli xüsusiyyət isə əsərin istər rəvayət və dirayət metodları, istər işari və elmi təfsir üsuluna nümunə bir təfsir qaynağı olmasıdır.

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, Süleyman Ateş ortaya qoyduğu əsərləri və fikirləri ilə təfsir sahəsində önəmli bir şəxsiyyətdir. Eyni zamanda Fiqh və Təsəvvüf İslami elmlərdə də mütəxəssis olan Ateşin daha çox müfəssir yönü özünü qabarıq şəkildə göstərir. Həm adı keçən sahələrə dair əsərlər yazması, həm də təfsirində bu sahələrə geniş yer verməsi Süleyman Ateşin elmi dərinliyini bir daha sübut edir.

2.Süleyman Ateşin həyat və yaradıcılığı

Çağdaş müfəssirlərdən Süleyman Ateş 1933-cü ildə Elazığın Tadımlı kəndində doğulmuşdur. Atası İbrahim Ağa, anası isə Behiye Xanımdır. İlk təhsilinə kənd müəllimi ilə başlayan Süleyman Ateş on yaşında Quranı əzbərləyərək hafizliyini tamamladı. Bir müddət Elazığ İzzet Paşa Quran Kursunda təcvid və qiraət dərsləri aldı. Eyni zamanda Elazığ alimlərindən Hacı Muharrem Hilmidən ərəbcə öyrənməyə başlamışdır. 1951-ci ildə Ərzuruma gedən Ateş, Ərzurum Müftisi Solakzadə Sadıqın dərslərində iştirak etdi. 1953-cü ildə Elazığ İmam-Xətib məktəbinə qeyd olunan Ateş, məktəbdə təhsil almaqla yanaşı, Hacı Muharrem Hilmidən də özəl dərslər almağa davam etdi. 1960-cı il iyun ayında İmam-Xətib Məktəbini, sentyabr ayında isə Elazığ Liseyini bitirən Ateş, həmin ildə Ankara Universiteti İlahiyyat Fakültəsinə daxil oldu və 1964-cü ildə fakültədən birinciliklə məzun oldu. Bir neçə ay Elazığ İmam-Xətib məktəbində müəllim işlədikdən sonra 17 iyul 1965-ci ildə Ankara Universiteti İlahiyyat Fakültəsi Təfsir kafedrasına assistent olaraq qəbul oldu [Yazıcı, 2022, 69].

Süleyman Ateş həm tələbəlik, həm də assistent olduğu dövrlərdə daha sonra onun elmi rəhbəri olan mərhum müəllimi M. Tayyib Okiçin diqqətini cəlb etdi. Prof. Dr. M.Tayyib Okiçin rəhbərliyində "İslama etirazlar və Qurani-Kərimdən cavablar" adlı işi ilə magistratura təhsilini tamamladı. O, 1 mart 1968-ci ildə M. Tayyib Okiçin rəhbərliyində hazırladığı "Sülemi və Tasəvvüfi Təfsiri" adlı elmi işi ilə ilahiyyat doktoru ünvanını əldə etdi [Kara, 2020, 40].

1969-cü ilin oktyabr ayında vətən borcunu ödəmək üçün hərbi xidmətə yollanan Ateş, bu vəzifəsini tamamlayaraq 1 aprel 1971-ci il tarixində təkrar İlahiyyat fakültəsindəki işinə qayıtdı. Həmin dövrdə Ankara Devlet Dil Məktəbinin ingiliscə bölümünü bitirdi. 15 fevral 1973-cü il tarixində elmi araşdırma aparmaq məqsədilə İraqa getdi. 9 ay davam edən İraq və Misirdəki araşdırmalarından sonra vətənə qayıtdı. 24 noyabr 1973-cü il tarixində "İşari Təfsir Okulu" adıyla təqdim etdiyi dosentlik dissertasiyası qəbul edildi və Ankara Universiteti İlahiyyat Fakültəsində dosent elmi adını aldı. 16.04.1976 il tarixli və 7/11724 sayılı Nazirlər Kabineti Qərarı ilə "Diyanət İşləri Başqanı" təyin olundu. 1978-ci ilin əvvəllərində vəzifəsindən ayrılaraq təkrar fakültədəki işinə qayıtdı. Ankara Universiteti Senatının 9 yanvar 1979-cu il qərarıyla professor oldu. 27 aprel 1979-cu il tarixli Fakülte Şurası qərarıyla araşdırmalar aparmaq üzrə Qərbi Almaniyaya göndərildi. Bochum şəhərində

yerləşən Ruhn Universitetində sahəsi ilə bağlı araşdırmalar aparan və universitetin alman dili kursuna davam edən Ateş Səudiyyə Ərəbistanı İmam Muhəmməd Universitetinin dəvəti ilə Riyada getdi. Adı keçən universitetin Üsul əd-Din Fakültəsində Təfsir dərslərini tədris etdi. İlahiyyat Fakültəsinin ona verdiyi icazə müddətini uzatmaması səbəbilə istefa vermək məcburiyyətində qaldı və 18 noyabr 1982-ci ildə Fakültədəki vəzifəsinə geri döndü. Növbəti tədris ilində yenidən İmam Muhəmməd Universitetinə gedən Ateş 1987-ci ilə qədər bu vəzifəsini davam etdirdi. 1987-1988-ci tədris ilində Əlcəzair Əmir Abdulkadir İslam Universitetinə gedən Ateş burada Təfsir və Təsavvüf dərslərini tədris etdi. Növbəti il Türkiyəyə qayıdan Ateş Ondokuz Mayıs Universiteti İlahiyyat Fakültəsinə müəllim olaraq qəbul oldu və ardınca Fundamental İslam Elmləri Kafedrası müdürlüyünə təyin olundu. 1995-ci ilə qədər bu vəzifəsinə davam edən Ateş sonda İstanbul Universiteti İlahiyyat Fakültəsinə təyin olundu. Təqaüdə ayrıldığı 1999-cu ilə qədər bu vəzifədə qaldı.

Təqaüdə ayrılmasına baxmayaraq, elmi çalışmalara fasilə vermədən davam edən Ateş 2001-2003-cü illərdə Hollandiyada qurulan Rottherdam İslam Universiteti və Avropa İslam Universitetlərində təfsir dərsləri vermişdir. Hələ də elmi çalışmalarına davam etməkdədir [Yazıcı, 2022, 69-71].

3. Əsərləri

Professor Süleyman Ateş yüzdən çox əsərin müəllifidir. [Moslem, 2022, 20] İslam elmlərinin müxtəlif sahəsində qələmə aldığı bu əsərlərdən bəzilərini qeyd etmək istərdik:

1. *“Sülemi və Tasavvufi Tefsiri”*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1969. Bu əsər müəllifin fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasıdır. Müəllif bu əsərdə Sülemi və onun işarı təfsir metodu ilə qələmə aldığı “Həqiqətu ət-Təfsir” adlı əsərini mövzu olaraq götürmüşdür.

2. *“Kur'an-ı Kerim və Yüce Meali”*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004. İlk dəfə 1974-cü ildə mətnsiz olaraq çıxan bu məal 1977-ci ildə mətnlə birgə yenidən nəşr olunmuşdur.

3. *“İşari Tefsir Okulu”*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974. 1998-ci ildə Yeni Ufuklar Neşriyatı tərəfindən yenidən nəşr edilən bu əsər müəllifin dosentlik dissertasiyasıdır. Ateş bu əsərdə sufi təfsir hərəkatını ələ almışdır.

4. *“Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri”*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988. On iki cildən ibarət olan bu təfsir müəllifin ifadəsilə iyirmi illik bir əməyin bəhrəsidir.

5. *“Kur'an Prensipleri”*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996, 2003. Müəllifin bu əsəri *“Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri”* adlı əsərində təfsirini etdiyi hər surənin sonunda “...Surəsində Gətirilən Başlıca Prinsiplər” başlığı ilə xülasə olaraq verdiyi hökmlərin və prinsiplərin nüzul sırasına görə bir yerə gətirilməsi ilə meydana gəlmişdir.

6. *“Kur'an'da Nesh Meselesi”*, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996. Bu əsər risalə şəklindədir.

7. **“Kur’an Ansiklopedisi”**, Kur’an Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul 1997. Otuz cildəndən ibarətdir və müəllifin ən həcmli əsəridir.
8. **“Namazda Okunan Surelerin Tefsiri”**, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.
9. **“Kur’an’da Peygamberler Tarihi”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004, Vatan Yayınları, İstanbul 2002.
10. **“Kur’an’a Göre Evlenme və Boşanma”**, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
11. **“Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in (s.a.s) Hayatı”**, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
12. **“Allah Katında Gerçek Din İslam’dır”**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968.
13. **“Cüneyd-i Bağdadi Hayatı, Eserleri və Mektupları”**, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1969.
14. **“Resimli və Tatbikatlı Hac Rehberi”**, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.
15. **“Kur’an Nizamu”**, Dergah Yayınları 1979.
16. **“İnsan və İnsanüstü Varlıklar”**, Dergah Yayınları, İstanbul 1979.
17. **“Kur’an -ı Kerim’in Evrensel Mesajına Çağrı”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990
18. **“İslam Tasavvufu”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.
19. **“Gerçek Din Bu”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992, I-II.
20. **“İnsan Hakları”**, Bilgi Vakfı, Ankara 1994.
21. **“Yeni İslam İlmihali”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.
22. **“Minberden Ögütler, Hutbeler”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.
23. **“Yeniden İslam’a”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996, I-II.
24. **“Müslüman’ın Cep Kitabı”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.
25. **“99 Soruda Kur’an-ı Kerim”**, Radikal Yayınları, İstanbul 1997.
26. **“Mahabbetullah”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.
27. **“Die Geistige Einheit der Offenbarungsreligionen-İlahi Dinlerin Ruh Birliğı”**, (Almancaya çev: Abdullah Takım), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.
28. **“Die Ziele des Korans-Kur’an-ı Kerim’in Hedefleri”**, (Almancaya çev: Abdullah Takım), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.
29. **“İslam’da Güncel Tartışmalar”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2002.
30. **“Haram Olan Eylemler”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2003.
31. **“İslam’da Kadın Hakları”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.
32. **“İslam’a İtirazlar ve Kur’an-ı Kerim’den Cevaplar”**, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.
33. **“Görünmez Alemin İzleri”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2005.
34. **“1001 Soruda İslam”**, Vatan Gazetesi, İstanbul 2006.
35. **“Mecazdan Hakikate İlahi Aşk”**, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul 2008.
36. **“Kur’an Işığında Soru ve Cevaplarla İslam”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts, 6 Cilt.
37. **“İmamiyye Şia’sının Tefsir Anlayışı”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
38. **“Kur’an-ı Kerim’e Göre Büyü”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
39. **“Açıklamalı Büyük Dua Mecmuası”**, Kılıç Kitabevi, Ankara ts.
40. **“Sorularla Kur’an-ı Kerim”**, Milliyet Gazetesi, İstanbul ts.
41. **“Makaleler”**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.
42. **“Tefsir Dersleri”**, İmam Hatip Liseleri için ders kitabı, y.y. ts.

43. *"Din Dersleri"*, Lise 2. sınıflar için ders kitabı, y.y, ts,
44. *"Çağdaş Tefsir Hakkında Söylenenler: Prof. Dr. Süleyman Ateş'ten Cevaplar"*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
45. *"Bir Ömür Böyle Geçti"*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts. 2 Cilt.

4. Təfsiri

Ömrünü Quranı anlamağa həsr edən Süleyman Ateş islam elminə bir çox əsərlər qazandırmış müəlliflərdən biridir. Bu əsərlər içərisində şübhəsiz ən önəmli əsəri iyirmi illik əmək sərf etdiyi "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri"dir. Təfsir istifadə etdiyi bəzi yeni metodlar, qaynaq zənginliyi və tutumlu bir mühtəvaya sahib olması yönü ilə akademik və özünəməxsus xüsusiyyətə malik olaraq islam elmində önəmli yerə sahibdir.

4.1. Əsərin yazılış məqsədi

Süleyman Ateşin "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri" adını verdiyi əsərinin əvvəlində bu əsəri yazmasının məqsədi haqqında belə deyir: "Bu əsərimizlə İslamı zaman içində dini kitablara daxil edilən və Quranın nurunu kölgələyən sadə, gecəqondu düşüncəsindən uzaqlaşdıraraq müasir insana Quranı Mühəmməd peyğəmbər və səhabələrin anladıqları kimi təqdim etmək; oyanmaqda olan islam gəncliyinə aydın bir mesaj vermək istədik. [Ateş, 1988, I/ 59; Moslem, 2022, 24] Məqsədımız İslam dininin-Quranın insanlar tərəfindən başa düşülməsinə kömək etməkdir [Selcuk, 1997, 68; Tekin, 2020, 29].

Süleyman Ateşin 12 cildədən ibarət olan bu təfsiri özünün də ifadəsiylə həm ölkə daxilində, həm də ölkə xaricində uzun illər qazandığı bilik, təcrübə və əməyin bəhrəsidir. Müfəssir təfsirinə "Təfsirə giriş" başlığı ilə başlamışdır. Kifayət qədər geniş həcmdə yazdığı bu müqəddiməni iki qismə ayıran Ateş ilk hissədə əsasən Quran tarixi, ikinci hissədə isə qısa olaraq təfsir tarixi haqqında məlumat vermişdir. Ümumiləşdirsək müqəddimədə toxunduğu mövzu başlıqlarını belə sıralaya bilərik: Quranın nüzülu, yazılması, toplanması, cəm edilməsi, tərtibi, nöqtələnməsi, hərəkələnməsi, qiraətləri, möhtəvası, Quranı oxuyub anlamanın önəmi, Quranın təfsiri, Türkiyədə təfsir fəaliyyətləri və təfsirində izlədiyi metod. Bu alt başlıqlarda müfəssir ilk vəhy, vəhyin gəlişində Muhəmməd peyğəmbərin keçirdiyi hallar, vəhyin gəliş şəkilləri, vəhyin yazıldığı materiallar haqqında da məlumat verilmişdir [Ateş, 1988, I/7-9].

Müfəssirə görə Muhəmməd peyğəmbər ayələri vəhy katiblərinə yazdırmış və hansı surəyə əlavə olunacağını bildirmişdir [Ateş, 1988, I/9]. Yəni ayələrin tərtibi təvqifi, surə tərtibi isə ictihadidir. Qiraət məsələsi mövzusunda "yeddi hərf"dən məqsədin yeddi ləhcə olduğunu düşünən müəllif Muhəmməd peyğəmbərin Qureyş qəbiləsindən olduğunu bildirərək vəhyin Qureyş ləhcəsindən başqa ləhcələrlə enməsinin mümkün olmadığını irəli sürür. Yeddi hərfdən məqsədin yeddi qiraət olduğuna dair rəvayətlərin doğru olmadığını bəyan edən sözlərə yer verməkdə və bu fikri qəbul etməkdədir. Ateşə görə Quranın Qureyş ləhcəsi ilə endiyi şübhəsizdir və yeddi hərf- fərqli ləhcələrə

sahib şəxslər üçün oxumanı asanlaşdırma məqsədilə eyni mənalı sözlərin işlənməsinə keçici olaraq rüxsəti ifadə etməkdədir.

Müfəssir Ateş Quranda əcnəbi sözlərin olması ilə bağlı fikirlərini qeyd etmişdir. Atəşə görə belə kəlmələr başqa dillərdən keçərək ərəbləşmişdir və Qurani-Kərimdə mövcuddur. Quranın anlaşılaraq oxunması barəsində fikirlərini bölüşərək bildirir ki, önəmli olan Quranın sözlərini təkrar etmək deyil, onun mahiyyətini başa düşmək və oxunan Qurana uyğun əməl etməkdir.

Təfsir tarixi mövzularına yer verdiyi müqəddimənin ikinci hissəsində *təfsir* və *təvil* terminlərinə toxunmuş, təfsir elminin rəvayətlə başladığını ilk təfsirin rəvayət təfsiri olaraq adlandırıldığını bildirmişdir. Ardından isə rəvayət təfsirinin zəif tərəflərinə toxunmaqda və bu barədə İsrailiyyat xəbərlərinin rəvayət təfsirinin ən önəmli qüsuru olduğunu bildirməkdədir. Rəşid Rzaya istinad edərək səhabədən belə İsrailiyyata müraciət edənlərdən bəzilərinin bu bilgiləri doğru zənn edərək nəql etdiklərini, halbuki bunların çoxunun “xurafə” olduğunu ifadə etməkdədir.

Rəvayət təfsiri haqqında fikirlərini bölüşdükdən sonra Ateş dirayət təfsiri haqda məlumat verməkdə və hər iki təfsir metodunun özünəməxsus üstün və zəif cəhətlərinə toxunmaqdadır. Müqəddimənin sonunda isə təfsir metoduna yer vermişdir.

4.2.Müraciət etdiyi mənbələr

Süleyman Ateş təfsirində geniş qaynaq əsərlərə müraciət etmişdir. Həm klassik, həm də modern dövr təfsirləri başda olmaqla hədis, fiqh, kəlam, təsəvvüf, siyər, tarix və lüğət kimi sahələrdə yazılan əsərlərdən faydalanmışdır. Klassik dövrdə Təbəri, Suləmi, Razi, İbn Kəsir, Zəməxşəri, Qurtubi, Şövqani, Alusi, Cəmaləddin əl-Qasimi kimi önəmli müfəssirlərin əsərlərinə istinad etmişdir. Modern dövrdən isə Mənar təfsiri, Tantavi Cövhərinin əl-Cəvahir, Elmalılı Hamdi Yazırın Hak Dini Kuran Dili və İzzət Dərvəzənin ət-Təfsiru əl-Hədis kimi əsərlərini qaynaq olaraq istifadə etmişdir [Yazıcı, 2022, 69-71].

Hədis elmi ilə bağlı “Kutubi-Sittə”yə müraciət edən müfəssir Malik ibn Ənəs, Əhməd ibn Hənbəl, Darimi, Əbu əl-Həsən əd-Darequtni, Hakim ən-Nisaburi kimi mühəddislərin əsərlərindən də faydalanmışdır. Hədis şərh kitablarından Nəvəvinin “əl-Minhac” adlı Səhihi-Müslimin şərhilə İbn Həcər əl-Əsqələninin “Fəthu əl-Bari” adlı Sahihi-Buxari şərhinə tez-tez müraciət etmişdir [Yazıcı, 2022, 85].

Əhkam ayələrlə bağlı Ateş məzhəb alimlərinin fikirlərinə də yer vermişdir. Qaynaq olaraq əsasən İmam Səraxsinin “əl-Məbsut”, Əbu Bəkr İbnu əl-Ərəbinin “Əhkamu əl-Quran”, və Qurtubinin əl-Cami li Əhkami əl-Quranı kimi əsərlərə istinad etmişdir [Yazıcı, 2022, 86].

4.3.Təfsir metodu

a.Quranın Quranla təfsiri : Müfəssirin bir ayəni izah edərkən digər ayələrlə əlaqələndirərək mövzuya bütüncül yanaşdığı aydın şəkildə müşahidə olunur.

O, ayələrin mənalərini izah edərkən, arqumentlərini əsaslandırmaq, müəyyən fikri müdafiə etmək və ya bir düşüncəyə etiraz etmək məqsədilə, eləcə də fiqhi və kəlamı mövzuları şərh edərkən əksər hallarda fərqli ayələri dəlil kimi istifadə etmişdir [Ateş, 1990, VIII/443; Duyar, 2024, 20].

b. Rəvayətlərdən yararlanması: Quran-Hədis əlaqəsində Quranın bütünlüyünü, üstünlüyünü və təməl qaynaq olaraq önəmini vurğulayan metodu izləmişdir. Hədislərin Quranla uyğun olub olmadığını dəyərləndirmiş və Qurana zidd olan hədisləri rədd etmişdir. Bundan əlavə hədislərin şərhində ağıl və Quranın açıq mesajlarına istinad edən yanaşmaya üstünlük vermişdir [Ateş, 1989, II/317].

Hədislər mövzusunda Ateşin şübhələrinə örnək olaraq, Nəcm surəsi 4-cü ayədəki əvəzliyin Məhəmməd peyğəmbərin bütün sözlərini ehtiva etdiyi iddiasını tənqid edir. Abdullah ibn Əmrin Məhəmməd peyğəmbərdən eşitdiyi hər şeyi yazdığını, lakin sonra Qureyşin onu bu işdən çəkəndiriyini bildirmişdir. Çünki Məhəmməd peyğəmbər əsəbləşəndə də danışdığını bildirir. Ateş bu rəvayətin tarixi və məntiqi ziddiyyətini sorğulayır və Məhəmməd peyğəmbərin hədislərin yazılmasını qadağan etdiyini, Qurandan xaric bir şeyin yazılmamasını istədiyini vurğulayır [Köktaş, 2004, 41]. Müfəssirin təfsirində hədislərin istifadəsində də ziddiyyət görülür. Məsələn, fiqhi dəlil olaraq istifadə edərkən eyni zamanda ziddiyyətli görünən ayə və hədislər arasında uyğunluğu təmin etməyə çalışır, həmçinin ağıla və Qurana zidd olduğunu düşündüyü hədisləri rədd edir. [Köktaş, 2004, 44] Ateş rəvayət təfsirinin böyük hissəsinin Yəhudi və İran mənşəli olduğunu qeyd edir. Süleyman Ateşə görə Əbu Hüreyrə kimi bəzi səhabələr yəni, Əhli kitabdan olub daha sonra müsəlman olan şəxslər daha əvvəlki dini düşüncələrini paylaşmışdılar. Bənzər şəkildə Əhli kitab və İranlılar ilə əlaqə quran tabiunun da həmin şəxslərdən rəvayət nəql etdiyini qeyd edir [Ateş, 1988, I/52].

c. Əsbabu ən-Nüzul və İslam Tarixi mənbələrinə müraciət etməsi: Ateşin əsərində səbəbi-nüzul və tarixi məlumatlara istinad etdiyi müşahidə olunur. Beləki, təfsirin müqəddiməsində Quranın doğru təfsir edilməsi üçün nazil olduğu dövrün mühitinin, həmin dövrün insanının düşüncəsi və digər faktların bilinməsinin vacibliyi vurğulanır. [Ateş, 1988, I/54; Kabakı & Dinç, 2020, 84] Lakin bəzi bölmələrdə hər ayə üçün buna gerek olmadığını da qeyd edir. Nümunə olaraq Bəqərə surəsi 207-ci ayənin təfsirində "*Hər ayəyə mütləq bir nüzul səbəbi axtarmağa gerek yoxdur*" ifadəsini işlətməmişdir. 208-ci və 209-cu ayələrin təfsirində isə ayələrin nüzul səbəbinə dair fərqli fikirlərin olduğunu ifadə edərək bu rəvayətlərdən bəhs etmişdir. [Ateş, 1988, 351-352; Duyar, 2004, 24] İslam tarixi mənbələrinə müraciətə gəldikdə örnək olaraq Ali-İmran 159-cu ayəsinin təfsirində Peyğəmbərin Bədrdə müsəlmanlarla istişarəsi, Uhudda göstərdiyi nümunəvi davranışı, səhabələrlə olan dialoqu kimi məsələlərdəki müraciətləri göstərilə bilər [Ateş, 1989, II/125-127].

d.Kitabi-Müqəddəsə müraciət etməsi: Əsərinin girişində peyğəmbər qissələrindən bəhs edən ayələrin təfsirində mövcud Tövratə müraciət etdiyini və müqayisələr etdiyini bildirmişdir. Bundan başqa Əhli-kitabdan bilgi almağın vacibliyini vurğulayan ən-Nəhl surəsi 43-cü ayə (*“Bilmirsinizsə Zikr əhlindən soruşun”*) və Yunus surəsi 94-cü ayələrini (*“...Şühədəsənsə Kitab oxuyanlardan soruş”*) dəlil gətirməkdədir. Bunun müqabilində “əhli kitabdan soruşmayın” deyən Muhəmməd peyğəmbərə aid edilən ifadələri bəhsi keçən ayələrlə ziddiyyət təşkil etdiyinə görə rədd etmişdir. [Ateş, 1989, IV/523] Ümumilikdə baxıldığında Kitabi-Müqəddəsə mövcud olan bilgilərin bəzilərinin Qurandan çıxış edərək rədd etdiyinə, bəzilərinə isə yenə Qurandan çıxış edərək təsdiq etdiyi görülməkdədir. Nümunə olaraq müfəssirin xristianların İsa peyğəmbər və anasını tanrılaşdırmasına müqabil Maidə surəsi 117-ci ayədə İsa peyğəmbərin Hesab günündə Allahla dialoqu zamanı buna etiraz etməsini dəlil gətirməsini göstərmək olar. [Ateş, 1988, III/88]

e.Fiqh məsələlərin analizi: Ateş müqəddiməsində xüsusilə əhkam ayələri üzərində durduğunu, fiqhi məzhəblərin fikirlərini qısa şəkildə verdiyini və yeri gəldikdə öz qənaətini bildirdiyini ifadə edir (Ateş, 1988, I/59). əl-Bəqərə surəsi 183-cü ayədə orucun fərz olması məsələsini izah edərkən müfəssir orucba bağlı hökmləri fiqh kitablarında bildirildiyi kimi detallı şəkildə izah etməkdədir [Ateş, 1988, I/300-325].

f.Qiraət fərqliliyi məsələsi: Müfəssir təfsirini təqdim etdiyi hər surənin sonunda qiraət fərqlilikləri məsələsini qeyd etmiş və qiraət imamlarının ayələri necə oxuduğuna cədvəl şəklində geniş izah vermişdir. [Ateş, 1988, I/507-549, II/169-185] O, qiraət bilgilərinin təqdimində əsasən Təbəri, Qurtubi, Əbu Həyyan, İbn Əbu Davud, Məkki ibn Əbu Talib, İbnu əl-Cövzi [Kabakı & Dinç, 2020, 89], İbn Quteybə və Tahavi [Duyar, 2024, 28] kimi alimlərin əsərlərindən yararlanmışdır.

g.İşari/təsəvvüfi yozum: İşari təfsiri qisaca, sufilərin qəlblərinə damdığı (doğduğunu) düşünülməli işarələrə istinad edərək ayələri izah etmələri; mütəsəvviflərin bu üsul ilə etdikləri təfsir şəklində tərif etmək olar. [Uludağ, 2001, XXIII/424] Süleyman Ateş ayələrin zahiri mənalara və səhih dəlillərə uyğun olduğu təqdirdə işari/təsəvvüfi yozumlarını qəbul etmişdir. Əks halda bu yozumları rədd etmiş və tənqid etmişdir. [Karataş, 2002, 46] əl-Bəqərə surəsinin 260-cı ayəsində Uca Allahın İbrahim peyğəmbərin parçalayıb hər birini bir dağa qoymasını istədiyi quşların əslində “nəfsi” bildirdiyini qeyd etmişdir. Yəni nəfsi kəsmədikcə qəlb can tapa bilməz [Ateş, 1988, I/463]. O, ümumilikdə işari/təsəvvüfi təfsir yozumlarına hörmətlə yanaşmış və bu cür şərhlərin Quranın dərinliklərini kəşf etmədə önəmli bir yer tutduğunu qəbul etmişdir.

h.Elmi baxımdan izah: Elmi təfsir Quran mətnində elmi istilahları hakim qılan və fəlsəfi görüşləri ondan çıxarmağa çalışan bir təfsirdir. [əl-Xuli, 1995,

41] Süleyman Ateş elmi məlumatlara istinad edərək ayələri izah etmiş və elmi olaraq isbatlanmış biliklərdən istifadə etmişdir. [Erol, 2014, 120] Həmçinin Ateşin təfsirində insanın yaradılışından bəhs edən rəngli-rəngsiz rəsm və sxemlər olduğunu görürük. O, dünyanın kürə formasında olması, hava təzyiqi, insanın və kainatın yaradılış mərhələlərinə [Ateş, 1991, 181-232] dair ayələri modern elmin kəşfləri ilə izah etmişdir [Ateş, 1988, 59].

j. Lügəvi izahlar: Müfəssir ayələri təfsir edərkən izaha ehtiyac duyulan söz və qrammatik qaydaları izah etmiş, qrammatik fərqliliklərə diqqət çəkmiş, əgər bu fərqliliklər təfsirdə fərqliliklərə səbəb olmuşsa bunları bildirmişdir. Bu onun təfsirində dirayət təfsirinin cəhətlərindən biri sayılan lügəvi təhlilə yer verdiyinin göstəricisidir. Ateş əl-Mütəffifin surəsi 14-cü ayədə keçən *ان ران* felinin *رين* kökündən gəldiyini, *reyn* və *ruyunun* "bir şeyin pas tutması" mənasında olduğunu və qəlbın günah və zülmətlə dolmasına da məcazi olaraq *reyn* deyildiyini qeyd etmişdir [Ateş, 1991, 370].

Bütün bu metodlardan istifadə etməklə yanaşı müasir elmi inkişafdan faydalanaraq bəzi modern metodlardan istifadə edərək dövrün başa düşəcəyi tərzdə bir təfsir yazmağı hədəf olaraq seçmişdir. Misal olaraq türk təfsir tarixində qaynaqları cild və səhifələri ilə birlikdə dipnotda vermə metodunu ilk istifadə edən Ateş olmuşdur [Şahin, 2006, 22].

5. Nəticə

Məhəmməd peyğəmbərdən başlayaraq günümüzə qədər davam edən Qurani-Kərimi anlama fəaliyyətini təməl qaynaq əsərlərin tələf edildiyi *klassik dövr* və xarici ünsürlərdən təsirlənmiş, ənənəvi islamın da tənqid etdiyi *modern dövr* olaraq iki qismə ayırmaq olar. Fərqli yollar və səbəblərlə modernizmlə tanışan islam dünyası xüsusilə modernizmin islam dünyası ilə əlaqəsini təmin edən orientalizmdən olduqca təsirlənmişdir. Bu təsiri Qurani anlama fəaliyyətlərində də görmək mümkündür. 1927-ci ildə Türkiyədə həyata keçən hərflər inqilabından sonra insanların əski əlifba ilə yazılan əsərlərlə əlaqəsi kəsilmiş, yeni hərflərlə yazılan əsərlər də olmadığına görə elmi fəaliyyətlərdə bir durğunluq olmuşdur. 1960-cı illərdən etibarən yeni hərflərlə kitabların yazılması sürətlənmiş, islam elmlərin hər sahəsində tərcümə və tələf əsərləri yazılmış və bu sahədəki ehtiyac qarşılanmağa çalışılmışdır. Süleyman Ateşin "Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri" adlı əsəri cümhuriyyət dövrü təfsir fəaliyyətləri arasında modern dövr xüsusiyyətləri ilə aydın seçilən bir təfsirdir. Süleyman Ateşin təfsir fəaliyyəti çağdaş (müasir) islam dini fikrində özünəməxsus bir yerə sahibdir. Ənənəvi təfsir metodologiyasına yeni bir baxış qazandırmış, islam elmlərinə modern bir izah gətirmişdir.

Süleyman Ateş təfsirində müşəf sırasına sədiq qalaraq təqdim etdiyi detallı söz və termin izahları, təfsir ədəbiyyatında vacib bir yenilik olaraq diqqəti cəlb

edir. Eyni zamanda, hər surənin əvvəlində nüzul sırası və fəzilətləri haqqında məlumatlar təqdim etməsi onun əsərinə əlavə dəyər qazandırır.

Bununla yanaşı Süleyman Ateş Quranı Quranla təfsir etmə metoduna böyük önəm vermiş, bu üsulun müfəssirə görə kifayət etmədiyi məqamlarda hədislərə müraciət etsə də, hədislərin səhih olub-olmamasını və Quranla uyğunluğunu diqqətlə dəyərləndirmişdir. Xüsusilə Ateşin dilçilik baxımdan analizlərinə verdiyi yer və qiraət fərqliliklərini ortaya qoyması Quranın mətninin daha yaxşı başa düşülməsi və təfsirinin zənginləşdirilməsinə tövhə vermişdir. Müfəssir bu fərqliliklərin Quranın fərqli ləhcələrinə uyğunlaşması məqsədi ilə nazil olduğuna inanır və bu halı Quranın daha geniş kütlələrə xitabını təmin etməsi ilə izah edir. Bu yanaşması ilə Ateş Quran mətninin hər bir fərqli oxunuşunun və izahının vacibliyini qəbul edərkən əsas mesajın və mənanın bu fərqliliklərdən təsirlənmədiyini vurğulayır. İşarı yozumlara da yer verən Ateş bu yozumların Quran və sünnə ilə uyğun olması şərtilə qəbul edilə biləcəyini qeyd etmişdir. Ateş sufi yozumlarda həddi aşmadığı və İslamın əsas prinsiplərinə zidd olmadığı müddətcə dəyərli ola biləcəyini ifadə etmişdir.

Süleyman Ateşin təfsirində Kitabı-Müqəddəsə də istinad etdiyi görülür. Onun Kitabı- Müqəddəsdəki məlumatların bəzilərini Qurandan çıxış edərək rədd, bəzilərini isə təsdiq etdiyi görülür. Ümumi olaraq baxsaq, Ateşə görə Qurani-Kərimin qıssələrə yer verməsinin məqsədi ibrət və nəsihətdir. Süleyman Ateş Əhli-Kitabın qaynaqlarında verilən hekayələrin Quranda bənzər şəkildə təqdim olunmasını isə Uca Allahın ərəblərin və yəhudilərin bildiklərindən fərqli bir şəkildə nəql edərək ixtilafa yol verməmək şəklinde izah edir. Belə ki, Quranın əsas məqsədi onları tövhidə dəvət etməkdir.

Əhkam ayələrinin izahında isə müxtəlif məzhəb alimlərinin görüşlərinə geniş yer verildiyi nəzərə çarpmaqdadır. Bununla yanaşı bəzi ayələrin hökmü mövzusunda bu alimlərin görüşlərinin təfsirdə tənqid edildiyinə şahid oluruq. Müasir dövrdə inkişaf etmiş texnologiyanın əldə etdiyi dəqiq elmlərə Quranın işarə etdiyi bilinməkdədir. Süleyman Ateş həmçinin təfsirində elmi kəşflərdən istifadə edərək ayələri izah etməyə çalışmışdır.

Bu metodu ilə Ateş Quran təfsirinə yenilikçi bir yanaşma təqdim etməklə yanaşı eyni zamanda islam dini fikrinə müasir bir baxış gətirmişdir. Nəticə olaraq onu deyə bilərik ki, Süleyman Ateşin “Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri” adlı əsəri müasir dövrdə yazılmış elmi və ağıl ön planda tutaraq özünəməxsus şərhləri olan geniş həcmli bir əsərdir.

6.ƏDƏBİYYAT

1. Ahmet, Y. (2022). *Türkçe tefsir çalışmalarında klasik-modern algısı* (247 s.). İstanbul: Ravza Yayınları.
2. Kara, M. (2020). *Süleyman Ateş: Hayatı ve ilmî şahsiyeti*. İçinde G. Atmaca & A. Karataş (Ed.), *Tefsire adanmış bir ömür Süleyman Ateş* (ss.37–69). Ankara: Fecr Yayınları.
3. Kabakçı, E. & Dinç, Ö. (2020). *Süleyman Ateş tefsirinin metodolojik tahlili*. İçinde G. Atmaca & A. Karataş (Ed.), *Tefsire adanmış bir ömür Süleyman Ateş* (ss.71–93). Ankara: Fecr Yayınları.
4. Ateş, S. (1988–1991). *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri* (Cilt 1–12; 6138 s.). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
5. Moslem, E. (2022). *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Ebu'l Berekat en-Neseфі'nin Medariku't-Tenzil ve Hakai'ku't-Te'vil adlı eserleri bağlamında klasik ve çağdaş tefsir tasavvurları mukayesesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi; 115 s.). Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat.
6. Selçuk, H. (1997). Süleyman Ateş ile söyleşi. *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 66–75.
7. Tekin, M. (2020). *Kur'an'ın harfî tercümesi meselesi – Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş'in mealleri örnekliğinde* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi; 76 s.). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
8. Duyar, M. F. (2024). *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nin yöntem açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi; 88 s.). Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat.
9. Köktaş, Y. (2004, Ağustos). Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri adlı eserde hadis olgusu ve hadis yorumları. *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(1), 31–55.
10. Uludağ, S. (2001). *İşari tefsir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 23; s.589). İstanbul: TDV Yayınları.
11. Karataş, A. (2002). *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve tasavvufî yönü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi; 97 s.). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
12. el-Huli, E. (1995). *Kur'an tefsirinde yeni bir metod* (M. Güngör, Çev.; 112 s.). İstanbul: Bayrak Matbaası.
13. Erol, M. (2014). *Bilimsel tefsir yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi; 135 s.). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
14. Şahin, M. (2006). *Süleyman Ateş'in tefsirinde Kur'an'ın çağdaş yorumları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi; 203 s.). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

REFERENCES

1. Ahmet, Y. (2022). *The perception of classical and modern approaches in Turkish Qur'anic exegesis* (247 p.). Istanbul: Ravza Publishing. (in Turkish)
2. Kara, M. (2020). *Suleyman Ates: His life and scholarly personality*. In G. Atmaca & A. Karatas (Eds.), *A life devoted to Qur'anic exegesis: Suleyman Ates* (pp.37–69). Ankara: Fecr Publishing. (in Turkish)
3. Kabakci, E., & Dinc, O. (2020). *Methodological analysis of Suleyman Atesh's exegesis*. In G. Atmaca & A. Karatas (Eds.), *A life devoted to Qur'anic exegesis: Suleyman Atesh* (pp.71–93). Ankara: Fecr Publishing. (in Turkish)
4. Atesh, S. (1988–1991). *The contemporary exegesis of the Noble Qur'an* (Vols. 1–12; 6138 p.). Istanbul: Yeni Ufuklar Publishing. (in Turkish)
5. Moslem, E. (2022). *A comparative study of classical and modern concepts of Qur'anic exegesis in the context of Suleyman Atesh's "The Contemporary Exegesis of the Noble Qur'an" and Abu'l Barakat al-Nasafi's "Madarik al-Tanzil wa Haqaiq al-Ta'wil"* (Unpublished master's thesis; 115 p.). Yozgat Bozok University, Institute of Graduate Education, Yozgat. (in Turkish)
6. Selcuk, H. (1997). An interview with Suleyman Atesh. *Journal of Qur'anic Message: Scientific Studies*, 1(1), 66–75. (in Turkish)
7. Tekin, M. (2020). *The issue of literal translation of the Qur'an – A case study on the translations of Muhammad Hamidullah and Suleyman Atesh* (Unpublished master's thesis; 76 p.). Inonu University, Institute of Social Sciences, Malatya. (in Turkish)
8. Duyar, M. F. (2024). *An evaluation of Suleyman Atesh's "The Contemporary Exegesis of the Noble Qur'an" in terms of methodology* (Unpublished master's thesis; 88 p.). Yozgat Bozok University, Institute of Graduate Education, Yozgat. (in Turkish)
9. Koktas, Y. (2004, August). The phenomenon of hadith and its interpretations in Suleyman Ates's "The Contemporary Exegesis of the Noble Qur'an". *Journal of Linguistic Academic Research*, 4(1), 31–55. (in Turkish)
10. Uludag, S. (2001). *Mystical exegesis*. *Turkish Religious Foundation Encyclopedia of Islam* (Vol.23, p.589). Istanbul: TDV Publications. (in Turkish)
11. Karatash, A. (2002). *The mystical aspect of Suleyman Atesh's "The Contemporary Exegesis of the Noble Qur'an"* (Unpublished master's thesis; 97 p.). Dicle University, Institute of Social Sciences, Diyarbakir. (in Turkish)

12. al-Huli, E. (1995). *A new method in Qur'anic exegesis* (Trans. M. Gungor; 112 p.). Istanbul: Bayrak Printing House. (in Turkish)
13. Erol, M. (2014). *The scientific method of exegesis: The example of Hamdi Yazir and Suleyman Ates* (Unpublished master's thesis; 135 p.). Dokuz Eylul University, Institute of Social Sciences, Izmir. (in Turkish)
14. Shahin, M. (2006). *Contemporary interpretations of the Qur'an in Suleyman Ates's exegesis* (Unpublished master's thesis; 203 p.). Erciyes University, Institute of Social Sciences, Kayseri. (in Turkish)